

Pracující ženy a zaměstnanecká nejistota (Post-krizové mezery v rámci pohlaví)

Marek Merhaut

V dnešní době je stále dost nepravděpodobné, že se někdy společnost dostane do stadia, kdy gender v pracovním poměru nebude důležitým a skloňovaným pojmem. Princip rovnosti občanů bez ohledu na pohlaví je součástí základních práv demokratické společnosti. Stále přetrvává předsudek, že muži představují ve společnosti rozhodující ekonomickou a politickou sílu, tedy její „páteř“, zatímco ženy se věnují pouze „doplňkovým činnostem“, jakými jsou například vytváření sociálního zázemí a výchova dětí. Jde sice o přirozené dělení rolí, které je v souladu s přírodou, v současnosti jde však o jeden z nejrozšířenějších mýtů. Jde o jakési zažitě vnímání světa, kde historicky muž vystupoval v roli bojovníka a lovce a žena byla spojovaná s mateřstvím. Genderová rovnost stále bohužel není téma, které by pro veřejnost bylo klíčové natolik, že by se stalo tématem voleb a voliči a voličky by stranu nesoucí toto téma favorizovali. Většina politických stran není ochotna nominovat vyrovnaný poměr žen a mužů na volitelná místa na kandidátních listinách s tím, že ženy bývají odsunuty na zadní místa kandidátek a figurují tak na kandidátkách vlastně pouze do počtu. Je nutné oddělit biologicky dané rozdíly mezi muži a ženami od těch, které se utvářejí v historickém, kulturním a sociálním kontextu, a tak se mohou ovlivňovat a měnit. Jak konstatují Kiczková a Szapuová (2011), nikoli biologie jako taková, ale způsoby, jakými společnost zvyrazňuje biologii, vedou k utlačování žen. Obdobný názor zastává Pietruchová (2007), která uvádí, že rozdíly nesmí být důvodem pro znevýhodňování žen a vylučování mužů z některých sfér zodpovědnosti. Někteří autoři jako Eaglyová a Woodová (2010) dokonce od společenské dělby práce, založené na fyziologických odlišnostech, odvozují jakékoli sociální determinované pohlavně specifické jevy. Je nutné však dodat, že právě ve dvacátém století prošel obraz muže a ženy enormním vývojem, a to hlavně směrem k jejich relativizaci a tzv. maskulinizaci obrazu ženy, kromě jiného jako důsledku snížení asymetrie zastoupení jednotlivých pohlaví v pracovní a domácí sféře, přičemž u žen začaly být žádoucí také některé původní maskulinní charakteristiky.

Úvod

V období po krizi se index genderové odchylky (GGI, 2015) stal ve světě na mezinárodní úrovni velmi užitečným nástrojem při analýze rozdílů mezi ženami a muži. Ukázalo se také, jakým způsobem ji ovlivňují veřejné politiky na institucionální úrovni. GGI je také spojen s recesí, kdy lze pozorovat, jak úsporný proces pronikl do veřejných výdajů, a snižoval ho ve strategických sektorech trvalé rozvojové politiky. V důsledku toho byly veřejné politiky ovlivněny neustálým snižováním veřejných výdajů souvisejících se zdravotní péčí, bydlením a vzděláváním, které - společně s privatizací - hluboce ovlivňují ženy a jejich potřebu stále více se podílet na trhu práce, i když to znamená čelit nejistému zaměstnání, pracovat v neformální ekonomice nebo přijímat špatně placené pracovní příležitosti. Na jedné straně jsou středem makroekonomických zájmů směřovány prostředky, které pocházejí ze státního rozpočtu prostřednictvím veřejných politik. To se děje do takové míry, že vývoj měnové, fiskální a finanční politiky odpovídá zájmům mezinárodních institucionálních investorů, kteří působí v rámci stínového finančního systému (SFS) a pracují v rámci mezinárodních finančních okruhů. Na druhé straně transfer kapitálu do společnosti prostřednictvím SFS ovlivňuje míru nezaměstnanosti a snižuje odměnu za práci s výraznými důsledky pro ženy a pro zvýšení rozdílu v odměňování mezi muži a ženami. Hlavním cílem této práce je ukázat způsob, jak veřejné politiky reagovaly

na finanční trhy tím, že institucionálním investorům přenášely rostoucí objem nájemného. Článek také analyzuje způsob, jakým se GGI v mírně rozvinutých zemích dotýká snížených veřejných výdajů, a to i v případě sociálních programů, zatímco více prostředků směřuje k zahraničním věřitelům prostřednictvím služby externího dluhu. Toto přesměrování finančních prostředků v období po celosvětové ekonomické krizi rozšířilo mezeru v odměňování žen a mužů. Ženská role se ukazuje jako konstantně víc vyžadující androgynní charakteristiky, což je v souladu s větším průnikem žen do oblasti práce, naopak angažovanost mužů v oblasti péče o potomky (převážně kvůli biologickým konotacím) příliš neroste. Od mužů je ale stále více očekáváno chování potřebné pro úspěšné fungování partnerského vztahu. Změnám postupně podléhá např. tradiční přesvědčení o tom, že muži by neměli vyjadřovat svoje pocity, naopak se od nich stále více očekává, „že budou otevření a komunikativní“ (DeLamater, Hyde, 2008). Oproti uvedeným změnám a tendencím je přesto možné uvést, že tradiční obraz mužů a žen v západních společnostech stále převažuje. Hlavním cílem politiky rovného zacházení mezi muži a ženami je změna současného rodového systému ve smyslu odstranění existujících rodových nerovností (Hašková, 2006). Základem k dosažení rodové rovnosti a ke změně rodových poměrů je přijetí, dodržování a uplatňování účinných politik, strategií a především, zajištění prosazení těchto politik v praxi. Kulašiková (2008) rozděluje nástroje a metody používané politikou ro-

dové rovnosti na dvě skupiny. První skupina je charakteristická tradičními nástroji a metodami, orientovanými na podporu žen a na podporu rodové rovnosti. Do druhé skupiny zařazuje nástroje a metody ostatních sektorových politik.

Veřejná genderová politika

Z pohledu post-keynesovské teorie jsou výrobní a oběhové sféry základem směnných vztahů v měnové výrobní ekonomice, tedy post-keynesovské pojetí endogenní peněžní zásoby. Předpokládají se rozdíly mezi absolutním, relativním a strukturalistickým pojetím endogenity peněžní zásoby a jejich vztah k teorii peněžního oběhu. Druhá oblast je zesílena souhrnnou poptávkou po zadávání veřejných zakázek, která prostřednictvím veřejných politik definuje vztah mezi mikro a makroekonomií. Proto se rozhodnutí učiněná v rámci makroekonomické sféry budou týkat rodinné jednotky prostřednictvím veřejných politik, mezo-ekonomiky. V domácnostech přetrvává měnový příjem z placené práce jako hlavní osa ekonomiky. Měli bychom však také vzít v úvahu péči o sociální reprodukci, jejíž hlavní osou je taková neplacená práce, která je nepřímo spojena s veřejnými politikami v měnové produkční ekonomice. V tomto okamžiku se tvorba zdrojů stává hlavní osou ekonomiky, která je v rozporu se zásadou omezených zdrojů. Stroberová (2015) v projevu o úsporných opatřeních uvádí: „Keynesiánské myšlení se hodí k myšlence feministické ekonomie“. Základním principem feminis-

tické ekonomie je ten, který Smith (1922) vysvětlil před více než dvěma stovkami lety: ekonomika se musí nejprve zabývat procesem „zásobování, plnění lidských materiálních potřeb.“ Pokud se za hlavní osu považuje zajištění, je možné chápat příčinný vztah mezi členy rodinné jednotky a péčí o sociální reprodukci na základě morálních emocí. Péče je neplacená aktivita, která může být posílena v dobách hospodářské prosperity prostřednictvím veřejných politik, které vyplývají z vyšších veřejných výdajů. Když se příjmy rodiny zvyšují, lidé mimo rodinu mohou vykonávat část neplacené práce. Práce, kterou vykonali zaměstnavatelé a zaměstnanci v rámci toho, co někteří nazývají ekonomikou péče, se stává placenou prací ve vzestupné části ekonomického cyklu. Jádro měnové, fiskální a finanční politiky je bráno v úvahu jako základní osa vytváření pracovních míst a zajištění spravedlivého rozdělení bohatství v rovnocenné společnosti. Je tomu tak, když se má uskutečnit sociální rozmnožování. Nicméně když ekonomický cyklus dosáhne své maximální úrovně růstu a produkce klesá, začíná „deflační“ proces a zavádí se úspory. Politiky úsporných opatření, prováděné v rámci dohod Mezinárodního měnového fondu (MMF) v období po krizi, opětovně směřovaly veřejné výdaje směrem k užším vztahům s institucionálními investory. Politika úsporných opatření reaguje na zájmy mezinárodních finančních korporací, zvyšuje nezaměstnanost a nakonec vede ke snížené spotřebě, která má dopad na produkční odvětví. Jedná se však o neplacenou práci, která je tradičně vykonávána ženami, a je do značné míry ovlivněna snížením veřejných výdajů a pohlcuje účinky úsporných opatření. Z feministického hlediska je výchozím bodem neplacené práce v měnové teorii produkce „nutnost porozumění nejen hodnotě peněz v ekonomickém zajištění, ale také o jejich roli v udržování genderové ideologie“. Zaměřuje se tedy na peněžní výrobní proces a jeho vztah ke společenské konstrukci genderového vnímání tržních a netržních sfér (Todorova, 2009). Při pozorování ekonomiky jako systému tvorby rezerv, Nelson poukazuje na to, že „Smith (1922) například definoval ekonomiku ne tak jednoduše jako volba a výměna, ale také jako výrobu a distribuci všech nezbytností a vymožeností života, přičemž klade důraz na věci, které lidé potřebují k přežití a rozvoji“ (Nelson, 1995). Z vnímání ekonomiky jako vědy, která poskytuje zdroje, na rozdíl od vědy, která studuje nedostatek lidských zdrojů, feministická ekonomie vytváří vztah s měnovou teorií výroby, když zdůrazňuje, že člověk není jen racionální bytostí, ale také osobou s pocity: „Taková definice ekonomie, která se týká oblasti poskytování, rozděluje na jedné straně obvyklý rozdíl mezi ekonomickými (především tržně orientovanými)

činnostmi a politikami, a známými nebo společenskými činnostmi a politikami na straně druhé“ (Nelson, 1995).

Globální rozdíl v pohlaví

Evropská unie se závazně přihlásila k „gender mainstreamingu“. Politika „gender mainstreamingu“ je propagována a prosazována feminismem, vychází z tvrzení, že genderovým rolím se na rozdíl od biologického rodu jen učíme. Tento (do češtiny těžko přeložitelný) termín vyjadřuje kulturní, sociální a psychologickou povahu rozdílů mezi muži a ženami. Oproti konceptu „pohlaví“ (anglicky sex), který vychází z odlišností muže a ženy jako neměnné biologické danosti, se tento koncept zaměřuje na její sociokulturní podmíněnost a proměnnost. Společnosti vědci pracují s pojmem gender jako s organizovaným vzorcem sociálních aktivit, charakteristik, vztahů a statusu připsaného na základě pohlaví a jejich efektů na jedince, skupiny i instituce. Kategorie genderu prostupuje celou sociální realitu a je neustále znovu vytvářena v mezilidských vztazích. Koncept genderu zavedla do sociologie Ann Oakley (v knize Sex, Gender and Society z roku 1972). Tento výraz se (nejen) ve společenských vědách rychle rozšířil a brzy získal i symbolickou úroveň, na níž se snažil zkoumat rozšířené kulturní vzorce maskulinity (mužství) a femininity (ženství), jakož i dělbu práce na základě sexuálního klíče a také proti nim vystupovat. Ve všech společnostech umejšuje víra v nezměnitelnou rozdílnost mužů a žen, posilovaná jazykem, vzděláním, náboženstvím a vlastně celou kulturou, morální ospravedlnění pro nerovnoměrnou dělbu práce. Z četných výzkumů vyplynulo, že v chápání a nárocích na role mužů a žen existují ve světových kulturách velmi rozdílné náhledy, mnohé studie odhalily diskriminaci žen v domácnosti, ve školách i v zaměstnání atd. Mnohé genderové studie však byly na druhou stranu kritizovány pro zaujatost a nevědeckost či jako součást feministické politiky.

Po Velké recesi se rozdíly mezi ženami a muži rozšířily a ovlivnily jak placenou, tak i neplacenou práci žen. Jednou z nejdůležitějších proměnných při analýze vztahu mezi institucionálními investory a veřejnými politikami, které mají vliv na rozdíl v pohlaví, je souvislost mezi analýzami GGI a veřejnými politikami týkajícími se programů zdravotní péče, vzdělávání, bydlení a veřejné pomoci ženám. Zahraniční dluh a podmínky uložené MMF zahrnují převody věřitelům, jakož i změny složení a cyklické omezení veřejných výdajů. GGI odráží dopad veřejných politik na genderové mezery. GGI porovnávalo rozdíly mezi ženami a muži ve 145 zemích. Následně zjišťovalo vazbu mezi rozdílnými pohlavími a směřováním veřejných vý-

dajů, které způsobují asymetrickou účast žen. Nerovnosti a rozdíly mezi pohlavími se stále více prohlubují úspornými politikami zaváděnými po každé finanční krizi, zejména však po „velké krizi“ roku 2008. GGI odráží veřejné politiky a zejména úsporu výdajů v oblasti vzdělávání, zdravotní péče, bydlení a asistenčních programů pro ženy. Rozdíly v rovnoprávnosti mužů a žen se zvyšují, neboť úsporné politiky zanechávají méně příležitostí pro zaměstnávání žen, zabraňují zmenšování mzdových rozdílů a omezují posílení politického působení žen ve společnosti (WEF, 2015). Aby bylo možné pokračovat v předložené analýze, je třeba analyzovat údaje o období po celosvětové ekonomické krizi. Veřejné výdaje na vzdělávání a zdravotní péči vedly ke zpomalení a snížení úrovně v těchto oblastech. Současně i nadále rostly externí dluhy a externí dluhové služby. Zahraniční dluh tvoří převážně dlouhodobý dluh veřejného sektoru. V období let 2000 až 2013 došlo k několika rokům, kdy tempo růstu zahraničních dluhů a služeb externího dluhu vykazovalo záporná čísla, což odráží pokles objemu celkového dluhu. Během uvedených let služba externího dluhu, spojená s úspornými politikami zemí, omezila jak veřejné výdaje, tak i veřejnou zaměstnanost, která je tradičně nakloněna službám. Míra neformální práce žen dosáhla 58 % celkové pracovní síly žen. Jedním z nejdramatičtějších odhalení finanční krize v 80. letech byl hluboký vztah, který existoval mezi dobrými životními podmínkami domácností a kapitálovými toky - vztahem, který definoval toto období jako „ztracené desetiletí“.

Závěr

Celosvětová deregulace a liberalizace ekonomiky prostřednictvím programů úprav, které provádí MMF, vyvolalo vážné potíže ve veřejných výdajích. Asijská krize v devadesátých letech následovala podobnou cestu rekonstrukční politiky: „Uváděla škrty ve veřejných výdajích, i když základním problémem nebyl schodek rozpočtu; a místo toho, aby upozornila na silné reálné ekonomiky většiny postižených zemí, zdůraznila potřebu mnohem důkladnější liberalizace trhů a zásadních změn v řízení společnosti, aniž by obnovila důvěru mezi „panikářskými investory“ (Elson, 2002). Veřejné politiky byly proto prosazovány politikami strukturální politiky, opakujícími se devalvacemi měn, snižováním schodku veřejných financí, deregulací, liberalizací kapitálových toků a přizpůsobováním trhů práce. Tento vývoj vedl k zavedení národních a regionálních ekonomik do globalizačního procesu (Benería, 1999) a vedl k rozšíření mezd a rozdílů mezi pohlavími. Když celospolečenský pohled na muže a ženy neodpovídá realitě, má v první radě jednu hlavní nevýhodu, a sice že závěry

z něho vyvozené, které usměrňují chování a přežívání jednotlivců, nefungují. A nefungují právě tam, kde muži a ženy žijí své životy, právě v hluboko pluralitních situačních projevech komplexnosti jejich osobností, kde akce nevyvolala očekávanou reakci, kde přesvědčení narazilo na kritickou stránku stereotypní představy, přičemž její míra adekvátnosti je relativní. Tyto představy jsou vždy ovlivněné společenskými obrazy pohlaví, i když má jedinec samozřejmě potenciál od nich abstrahovat. Muži a ženy se od dětství učí vnímat se jako vzájemně se doplňující protipóly s odlišnými úlohami a kompetencemi jak v oblasti rodinného života, tak také ve sféře pracovního života. Tyto rozdíly a odlišnosti přitom většina z nás chápe jako přirozené a historicky zachované. Genderová rovnost je požadavek na větší rovnost mužů a žen - zejména na spravedlivější dělbu práce a její finanční ocenění, tedy i vyváženější přístup k vyšším statusům a moci. V moderní industriální společnosti - stejně jako v mnoha předindustriálních tradičních společnostech - je dělba práce výrazně podmíněna a ovlivňována kategorií pohlaví a panuje zde genderová nerovnost. I v našem prostředí je dosud rozšířený stereotyp žen jako hospodyněk a vychovatelky dětí a mužů jako hlav a živitelů rodiny. Stále výrazná je též segregace žen na trhu práce. Tato segregace je dvojího typu: vertikální segregace vyjadřuje nerovnoměrné

rozmístění mužů - zpravidla na vrcholech zaměstnanecké hierarchie, a žen - většinou na jejím dně, přičemž vyšší status a pozice samozřejmě znamená lepší finanční ohodnocení; horizontální segregace potom popisuje skutečnost tzv. „tradičně mužských“ (ředitel, politik, doktor, právník, kněz, atd.) a „ženských povolání“ (prodavačka, učitelka, sekretářka, zdravotní sestřička či řádová sestra, atd.), která taktéž bývají hůře hodnocena. Častý vyšší status a moc mužů jako důsledek nerovného (ženy znevýhodňujícího) přístupu ke vzdělání a na pracovní trh na základě pohlaví a genderu je od 70. let vystaven masivní kritice. Z podobných pozic byla zhruba o deset let dříve zpochybněna rasová nerovnost v USA či zemích tzv. „třetího světa“.

Použité zdroje

- Beneria, L. „Structural Adjustment Policies.“ 1999. Dostupné z: www.arts.cornell.edu/poverty/papers/beneria_saps.pdf. Accessed December 1, 2015.
- Eagly, A. H., Wood, W. Gender. In: Gilbert, D. T., Fiske, S. T., Lindzey, G. (2010) The handbook of social psychology, volume I, 5th edition, NY: The McGraw-Hill.
- Elson, D. *International Financial Architecture: A View from the Kitchen*. Colchester, UK: University of Essex, 2002.
- Hašková, H., Křitková, A., Linková, M., et. al. *Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-7330-087-7

- Hyde, J. S., Delamater, J. (2008). *Human sexuality* (10th ed.). New York, NY: McGraw-Hill.
- Kiczková, Z., Szapuová, M. *Rodové štúdiá. Súčasné diskusie, problémy a perspektívy*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2011. ISBN 978-80-223-2934-7
- Kulašiková, Z. *Politika rodovej rovnosti: Úvod do teórie politiky rodovej rovnosti*. Sládkovičovo: Vysoká škola Visegrádu s. r. o., 2008. ISBN 978-80-89267-20-0
- Nelson, J. A. „Feminism and Economics.“ *Journal of Economic Perspectives* 9, 2 (1995): 131–148.
- Pietruchovej, O. *Nedocenená práca žien*. In: Aká práca, taká pláca. Aspekty rodovej rovnosti v odmeňovaní. Bratislava: Zaujímavé združenie žien Aspekt, 2007. ISBN 978-80-85549-76-8.
- Polanyi, K. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston, MA: Beacon Press, 2001.
- Smith, A. *Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. London, 1922, XLVIII, 462 p.
- Strober, M. H. „Austeridad“ *Ola. Financiera Magazine* 22 (2015): 135–144. Dostupné z: www.olafinanciera.unam.mx/new_web/22/pdfs/StroberOlaFinanciera22.pdf. Accessed December 1, 2015.
- Todorova, Z. *Money and Households in a Capitalist Economy: A Gendered Post Keynesian, Institutional Analysis*. Boston, MA: Edward Elgar, 2009.
- World Bank. World Bank database: World Development Indicators. 2015. Dostupné z: databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=MEX&series=&period=. Accessed December 1, 2015. World Economic Forum (WEF). The Global Gender Gap Report. WEF, 2015.

Autor PhDr. Marek Merhaut, Ph.D., MBA (merhaut@vhs.cz) je tajemníkem katedry marketingu Vysoké školy hotelové v Praze 8 (The Institute of Hospitality management in Prague), Svidnická 506, 18100 Praha, Česká republika.

Informační servis čtenářům

Kdo pečuje? Studie zabývající se problémy a potřebami rodinných pečovatelů v Evropě

Magdi Birtha a Kathrin Holm

Tato zpráva shrnuje zjištění z významného množství dat, která v roce 2017 sesbírala společnost COFACE Families Europe, aby zhodnotila potřeby a výzvy rodinných pečovatelů v Evropě. Díky vzorku více než 1000 rodinných pečovatelů z 16 evropských zemí poskytuje studie lepší pochopení situace v Evropě a nabízí politická doporučení kompetentním osobám tak, aby došlo ke změně postavení rodinných pečovatelů, které by lépe odpovídalo jejich potřebám a vypořádalo se s jejich sociálním vyloučením. Rodinní pečovatelé jsou neviditelná pracovní síla Evropy a představují jednu z nejvíce umlčené sociálně vyloučené skupiny. Tato studie nabízí bližší pohled na to, kdo jsou rodinní pečovatelé, jaké jsou hlavní výzvy, s nimiž se potýkají, pokud jde o přístup ke zdrojům, službám a časovým možnostem.

Rodinná, neformální péče zaplňuje důležitou mezeru v poskytování sociální péče a dlouhodobě nebo dočasně poskytuje primární pomoc jednomu či více rodinným příslušníkům. Osoby, které potřebují péči nebo pomoc, zahrnují děti a dospělé se zdravotním postižením nebo problémy s duševním zdravím, starší osoby, osoby trpící chronickým onemocněním nebo osoby závislé. Současné sociální a demografické změny jako je stárnutí populace, mění se rodinné struktury, situace mezigeneračních

rodin nebo zvýšená účast žen na trhu práce, mají velký vliv na všechny rodiny v Evropě.

Jedna věc je zřejmá: stávající situace, kdy 80 % péče v Evropě spadá na rodinné pečovatele, kteří zůstávají bez odpovídající finanční kompenzace, sociálních práv nebo důchodového zabezpečení, není jednoduše udržitelná.

Rodinnými pečovateli jsou většinou ženy (85 %), a to ve věku od 35 do 64 let. Jedná se o tzv. „sendvičovou generaci“, tedy o osoby, které pečují o více lidí z více

generací (27 %). V této studii 1 z 3 pečovatelů poskytuje velmi intenzivní péči v rozsahu až 56 nebo i více hodin týdně, proto až 43 % rodinných pečovatelů je ekonomicky neaktivních. Často nemají nikoho, kdo by jim pomohl při poskytování této péče (31 %). Výpovědi rodinných pečovatelů poskytují komplexní přehled a poukazují také na některá základní společná poselství:

1. Rodinní pečovatelé čelí významným výzvám, pokud jde o sladění jejich